

КОНФЛІКТИ МІЖ ВИКЛАДАЧАМИ ТА УЧНЯМИ У ВПУ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Анотація

В поданій роботі здійснено теоретичний аналіз педагогічних конфліктів в системі «викладач-учень». Проаналізовано поняття «конфлікт» та «конфліктологічна компетентність». Визначено психологічні та педагогічні чинники формування конфліктів між викладачами та учнями у ВПУ. Представлено узагальнені результати діагностики конфліктів між вчителями та учнями вищих професійних училищ. Запропоновано шляхи вирішення конфліктів між викладачами та учнями у ВПУ.

Ключові слова: конфлікт; психологічний конфлікт; педагогічна взаємодія; педагогічна компетентність; конфліктологічна компетентність; причини виникнення конфліктів між викладачами та учнями ВПУ; способи подолання конфліктів у системі «викладач-учень».

Abstract

The theoretical analysis of pedagogical conflicts in the system "teacher-student" was studied in the given paper. The concepts of «conflict» and «conflictual competence» have been. The psychological and pedagogical factors of formation of conflicts between teachers and pupils at the High Vocational School have been. The generalized results of diagnostics of conflicts between teachers and students of Higher Vocational Schools are presented. The ways of solving conflicts between teachers and students at Higher Vocational Schools are proposed.

Keywords: conflict; psychological conflict; pedagogical interaction; pedagogical competence; conflict competence; reasons of conflicts between teachers and studies of Higher Vocational Schools; ways to solve conflicts in the "teacher-student" system.

Невід'ємним складником системи освіти України є професійно-технічна освіта. Метою професійної (професійно-технічної) освіти є формування й розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності і перспектив кар'єрного зростання впродовж життя [1]. Основою освітнього процесу виступає взаємодія між викладачем і учнем ВПУ. Майстерність викладача полягає сьогодні не тільки в тому, щоб грамотно, цікаво викласти учням свій предмет, а й уміти передбачати і найбільш безболісно долати психологічні конфліктні ситуації.

Дослідження конфліктів завжди хвилювало філософів, психологів, соціологів та педагогів. Дослідженням конфліктів займалися свого часу Аристотель, Платон, Гоббс, Г. Зіммель, К. Левін, Т. Парсонс, Д. Г. Скотт, Е. І. Киршбаум, М. Н. Князева, М. М. Рибаківа та багато інших дослідників. Як складову педагогічної взаємодії сьогодні конфлікт розглядають сучасні педагоги. Останні дослідження проблеми конфлікту у педагогічній взаємодії стосувалися міжособистісних взаємин і спілкування (І. Д. Бех), конструктивного вирішення конфліктів у професійних ситуаціях (К. І. Загнітова), підготовки майбутнього вчителя до міжособистісних взаємин у ситуаціях конфлікту (Ю. О. Костюшко), міжособистісних взаємин викладачів і студентів (І. С. Булах, Л. Бурдейна, Л. В. Долинська) та ін. Також тему конфліктів у ВПУ досліджувала Рябоненко Ольга Володимирівна, заступник директора з навчально-виховної роботи описані в методичному посібнику «Основні типи конфліктів у ПТНЗ, причини їх виникнення та способи подолання» (Звенигородка – 2012) [2].

Як бачимо, темою конфліктів в різні часи займався багато видатних людей та, попри це, дана тема не розкрита повністю. Дослідження цієї теми, на наш погляд, є актуальним до сьогодні.

Об'єктом нашого дослідження є конфлікт як психолого-педагогічна проблема.

Предметом дослідження є педагогічний конфлікт у системі «викладач-учень» як соціальне та психолого-педагогічне явище.

Мета дослідження – виявити соціальні й психолого-педагогічні причини, які призводять до конфлікту між учнями та викладачами ВПУ та запропонувати шляхи недопущення або вирішення цієї проблеми.

Для вирішення поставленої мети ми проаналізували стан досліджуваної проблеми у науковій літературі та практиці для того, щоб розкрити сутність ключових понять «конфлікт», «конфлікт між викладачем і учнем». Також визначили соціальні, психологічні та педагогічні чинники та механізми формування конфліктів між викладачами й учнями. Ми вивчили стан конфліктної ситуації між викладачами й учнями у ВПУ й запропонували шляхи попередження або вирішення конфліктів між викладачами й учнями у ВПУ.

У науковій літературі зустрічається досить багато трактувань поняття «конфлікт». Конфлікти – одне з найважливіших явищ сучасного соціального і політичного життя. Життя людини в суспільстві складне і повне суперечностей, які часто приводять до зіткнення інтересів як окремих людей, так великих і малих соціальних груп.

Конфлікт — "зіткнення протилежно направлених, несумісних одна з одною тенденцій в усвідомленні окремо взятого індивіда, в міжособових взаємодіях або міжособових відносинах індивідів або груп людей, пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями" [3].

Конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення) — зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії [4].

У короткому психологічному словнику А. Петровський і М. Ярошевський трактують конфлікт як «зіткнення протилежно спрямованих, несумісних між собою тенденцій, окремо взятого епізоду в свідомості, у міжособистісних взаєминах чи міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей, пов'язане з негативними емоційними переживаннями» [5]. На думку А. Ішмуратова, конфлікт є виявом протиборства, тобто активного зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки. А. Ішмуратов вважає конфлікт виявом протиборства, активного зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки. Конфлікт є деструкцією цих відносин на емоційному, когнітивному або поведінковому рівнях. З погляду психічного стану сторін, що протистоять одна одній, конфлікт виступає одночасно і як захисна реакція, і як емоційно забарвлена реакція у відповідь [6]. Психологічний конфлікт трактують як «одночасну появу суперечливих або протилежного змісту імпульсів, прагнень або несумісних одна з одною реакцій; п. к. призводить до виникнення емоційної напруженості» [7].

Як бачимо, конфлікт – це завжди протиборство, зіткнення позицій спричинити яке може або наявність двох і більше сторін, або дефіцит матеріальних чи моральних благ, або намагання сторін використати одна одну для досягнення мети, або влада. Конфлікт завжди супроводжується негативними емоціями.

Для правильного розуміння й тлумачення конфліктів, їхньої сутності, особливостей, функцій і наслідків важливе значення має типологізація, тобто вичленовування основних типів конфліктів на основі виявлення подібності та розходження, надійних способів ідентифікації конфліктів за спільністю істотних ознак і відмінностей.

Наприклад, М. Дойч виділяє типи конфлікту: 1) реальний конфлікт; 2) випадковий, або умовний, конфлікт; 3) зміщений конфлікт; 4) помилково дописаний конфлікт; 5) латентний конфлікт; 6) хибний конфлікт [2]. На нашу думку, найчастіше педагогічні конфлікти бувають «реальними» та «випадковими або умовними»

В свою чергу, в педагогічній практиці виділяють такі види конфліктів: конфлікти діяльності; конфлікти поведінки, вчинків; конфлікти взаємин. За іншими критеріями їх поділяють на мотиваційні конфлікти; конфлікти, пов'язані зі слабкою організацією навчання у школі; конфлікти взаємодії між учнями, між учителями та школярами, вчителів один з одним, між учителями та адміністрацією школи; конфлікти «вчитель-учень» можуть бути мотиваційними та особистісно-етичними [8].

В контексті нашого дослідження доцільно проаналізувати педагогічний конфлікт у системі «викладач-учень» у вищих професійних училищах. У такому випадку його слід розглядати як складову педагогічної взаємодії. Педагогічна взаємодія – узгоджена діяльність вчителя та учнів, спрямована на досягнення спільних освітніх цілей і результатів та вирішення важливих завдань [9].

При вивченні проблеми та написанні роботи використовувалися як загальнонаукові (індукція, дедукція, абстрагування, синтез, аналіз), так і спеціальні (анкетування, графічний аналіз) методи дослідження.

Найчастіше причинами конфліктів «вчитель-учень», на думку дослідників, стають [10]: 1) недостатнє розуміння навчального матеріалу внаслідок поганого пояснення або відсутності такого; 2) засвоєння учнем нових знань залежить від того, наскільки зрозуміло і дохідливо вчитель пояснює навчальний матеріал; 3) нездатність або небажання вчителя пояснити матеріал знижує

результативність навчальної діяльності школяра; 4) невмотивованість оцінювання навчальної діяльності; 5) некоректне, неповажне ставлення до учнів; 6) невмотивовано завищена вимогливість; 7) невідповідність прав і обов'язків учня; 8) неритмічність роботи; 9) низький рівень дисципліни.

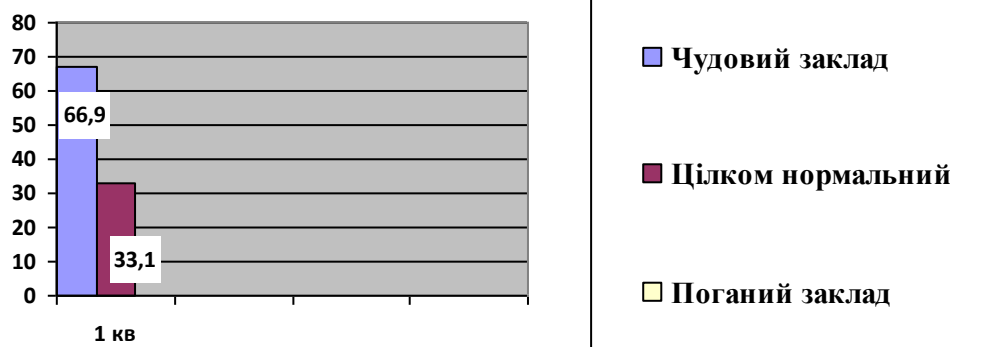
Досить поширеною причиною конфлікту в системі «викладач-учень» є нерозуміння між викладачем і учнями. Учні часто вважають, що їм незаслужено ставлять погані оцінки і мало докладають зусиль для того, щоб виправити ситуацію. Науковці зазначають, що не завжди в моделі «викладач – учень» у конфлікті винна дитина.

У дослідженні ми виходили з припущення, що більшість конфліктів в системі "викладач-учень" пов'язані з успішністю учнів, кваліфікованістю викладачів та різним рівнем конфліктності між юнаками та дівчатами.

Базою дослідження став Державний навчальний заклад Вищого професійного училища №7 м. Вінниці. Аналіз проблеми конфліктів між викладачем та учнями ґрунтується на матеріалах педагогічного дослідження, яке проводилося серед підлітків 15-18-річного віку, а саме учнів 1 та 3-х курсів (вибірка становить 105 осіб) Вищого професійного училища № 7 м. Вінниці. Дослідження передбачало проведення анкетування у формі тестів та відкритих запитань.

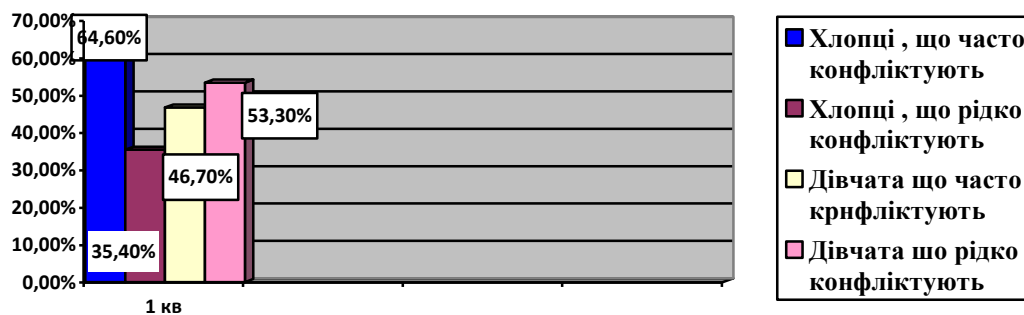
Дослідження проводилося у жовтні-листопаді 2017 року у формі письмового опитування. Аби наша вибірка була репрезентативною, у нашому дослідженні брали участь учні 1-3 курсу Державного навчального закладу Вищого професійного училища №7 м. Вінниці, а саме 45 юнаків (3 юнаки - 15 років, 12 юнаків -16 років, 24 юнаків - 17 років і 6 юнаків - 18 років) та 60 дівчат (12 дівчат -15 років, 21 дівчат -16 років, 12 дівчат – 17 років та 15 дівчат по 18 років). Вік опитуваних склав від 15 до 18 років.

Отримані дані зможемо порівняти, зробивши кількісний та якісний аналіз змін у взаєминах між викладачами та учнями. Проаналізуємо результати:

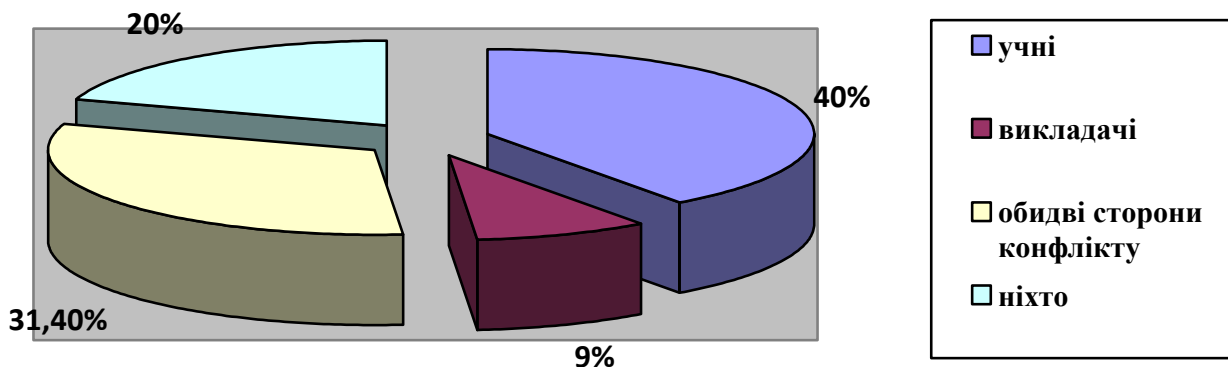
1 Діаграма- Ставлення педагогів до учнів ВПУ

Проведене нами дослідження засвідчило, що 66,9% опитаних учнів вважають свій навчальний заклад прекрасним, дружним, 33,1% гадають, що взаємини між викладачами та учнями цілком нормальні. Це може говорити про низький рівень конфліктності в колективі. Результати конфліктності викладачів та учнів ВПУ №7 м. Вінниці серед юнаків та дівчат представлені в Діаграмі 2.

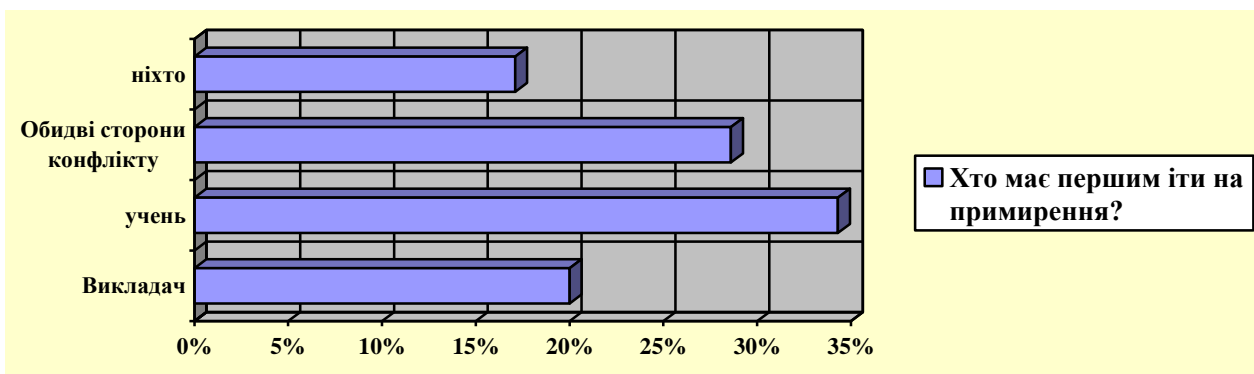
2 Діаграма- Результати конфліктності викладачів та учнів ВПУ №7 м. Вінниці серед юнаків та дівчат

За нашими спостереженнями і відповідями респондентів, що відображені у Діаграмі 2, лише 64,6% хлопців конфліктують з викладачами часто, 35,4% здебільшого рідко конфліктують, що частково підтверджує висунуту нами гіпотезу. Серед дівчат тільки 46,7% конфліктують з викладачами часто з різних приводів та 53,3% здебільшого рідко конфліктують.

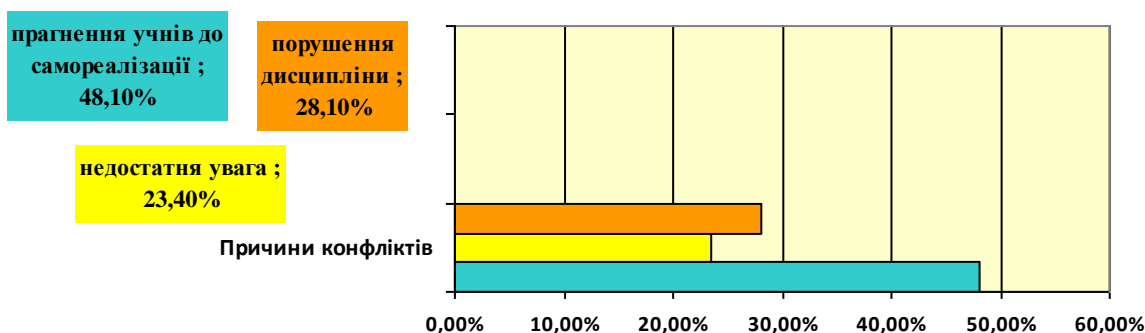
3 Діаграма- Ініціатори конфліктів між викладачем та учнем (на думку учнів)

На думку учнів, провокаторами конфліктів частіше є самі учні, так вважають 40% опитаних, 31,4% респондентів вважають, що рівною мірою конфлікт провокують і викладач, і учень, 8,6% опитаних нами учнів ВПУ вважає, що провокатором конфлікту є викладач, а 20% впевнені, що конфлікт виникає з незалежних від викладача та учня причин (Діаграма 3).

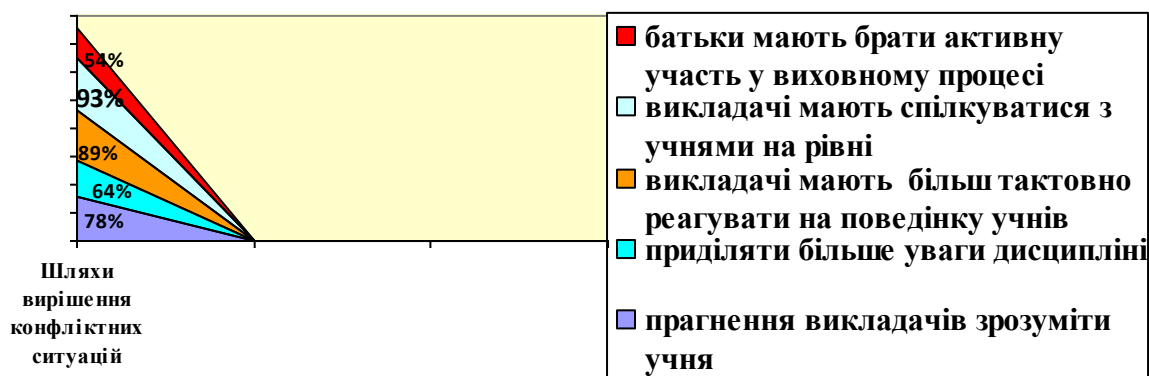
4 Діаграма- Хто першим має йти на примирення конфліктів в системі "викладач-учень" (на думку учнів)

Результати Діаграми 4 вказують на те, що 20% учнів вважають, що на примирення першим має йти викладач, 34,3% вважають, що першим на примирення має йти учень, 28,6% вважають, що це має бути спільне рішення учителя та учня, і 17,1% вважають, що конфлікт вирішиться сам по собі.

5 Діаграма- Найчастіші причини конфліктів

Частими причинами конфліктів є: прагнення учнів до самореалізації та самоствердження - 48,1%, недостатня увага з боку викладачів - 23,8%, порушення дисципліни на уроці та через гостру неадекватну реакцію викладача на поведінку учнів - 28,1% (Діаграма 5).

6 Діаграма- Думки учнів щодо шляхів вирішення конфліктів між викладачами та учнями у ВПУ

Аналіз Діаграми 6 засвідчує, що 78% опитаних одним із шляхів вирішення конфліктних ситуацій вважають прагнення викладачів зрозуміти учня. На думку 64% респондентів викладач має приділяти більше уваги дисципліні на уроці та під час виробничого навчання. 89% учнів вважає, що викладачі мають менш гостро та більш тактовно реагувати на неадекватну поведінку учнів. Найбільше учнів ВПУ №7 м. Вінниці (93%) вважає, що викладачі мають спілкуватися з учнями на рівних, а не в наказному тоні, а 54% впевнені в тому, що батьки мають брати активну участь у виховному процесі учнів ВПУ.

Професійна позиція викладача у конфлікті зобов'язує його узяти на себе ініціативу в його вирішенні і на перше місце поставити інтереси учня. Кожна помилка педагога під час вирішення конфлікту спричиняє нові ситуації та конфлікти, в які включаються інші учні. Отже, конфлікт у педагогічній діяльності легше попередити, ніж успішно вирішити. Тож виникнення конфліктної ситуації зобов'язує педагога уміло управляти нею, щоб не допустити до виникнення конфлікту [11].

Щодо вирішення конфліктних ситуацій, то виділяється таке поняття як педагогічна компетентність. Поняття "компетентність" (лат. *competens* - відповідний, здібний) означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; володіння знаннями, досвідом у певній галузі [3].

Поняття конфліктологічної компетентності є предметом уваги та вивчення цілої низки дослідників. Вперше термін «конфліктна компетентність» введений у науковий обіг Л.А. Петровською. Висвітлюючи проблему компетентності у спілкуванні, вона вперше застосувала термін конфліктна компетентність — це складне інтегральне утворення особистості, яке містить у собі компетентність людини в конфліктній ситуації, основними складовими якої є: компетентність учасника у власному —Я, володіння достатньо широким спектром стратегій поведінки у конфлікті й адекватне їх використання [12]. Тому викладач повинен бути компетентним, щоб не створювати конфліктних ситуацій або гідно знаходити вихід із конфлікту в системі «викладач-учень».

Серед шляхів вирішення конфліктів, окрім запропонованих нами у практичній частині, науковці пропонують викладачеві у педагогічному конфлікті враховувати такі положення [13]:

- зрозуміти і прийняти неминучість виникнення конфліктних ситуацій у освітній діяльності;
- намагатися розділити найбільш вірогідні конфліктні ситуації та навчитися запобігати їм або правильно вирішувати;
- усвідомити реальні причини таких ситуацій, знати труднощі їх вирішення і необхідність оволодіння способами їх попередження;
- під час вирішення конфліктів викладач має професійну відповідальність за педагогічно правильне вирішення ситуації.

Продуктивне вирішення конфліктної ситуації передбачає сприйняття її як творчого завдання, переосмислення власної позиції і внутрішньої перебудови, гармонізацію спілкування на основі позиційного зближення сторін. Сторони конфлікту повинні спілкуватися на рівних, з взаємоповагою та розумінням того, що педагог є взірцем мудрості для учнів.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні узагальнення:

- 1) Виникнення конфліктів зумовлене масою об'єктивних та суб'єктивних чинників, від поганого настрою до глибокої розбіжності думок та інтересів викладача та учнів
- 2) У конфліктних ситуаціях необхідно застосовувати компроміс та співпрацю. Діалог – це найкращий спосіб подолання конфліктної ситуації.
- 3) Продуктивне вирішення конфліктної ситуації передбачає сприйняття її як творчого завдання, переосмислення власної позиції і внутрішньої перебудови, гармонізацію спілкування на основі позиційного зближення сторін.
- 4) Викладач повинен керувати конфліктом та врегульовувати його, саме від компетентності педагога залежить успішне вирішення конфлікту. Він має комунікувати не лише з своїми учнями але і з їх батьками.
- 5) Не зважаючи, що між викладачем та учнями групи виникає досить багато неприємних, конфліктних ситуацій та все ж спільними зусиллями вони досягають ефективного та коректного вирішення ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту: Закон України (прийнятий від 05.09.2017, набрання чинності 28.09.2017). URL: <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення 4.10.2017).
2. Рябенко О. В. Основні типи конфліктів у ПТНЗ, причини їх виникнення та способи подолання. URL: <http://uchika.in.ua/golovne-upravlinnya-osviti-i-nauki-cherkasekoyi-oblderjadminis-v2.html>, (дата звернення 10.10.2017).
3. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53407/19051.html>, (дата звернення 18.10.17).
4. Кулінич І. О. Психологія управління. URL: http://pidruchniki.com/12120124/psihologiya/psihologiya_konfliktiv_shlyahi_virishennya_sistemi_upravlinnya, (дата звернення 18.01.18).
5. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1985. 431 с.
6. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. Основи когнітивної теорії конфліктів. К.: Наук. Світ, 1996. 188 с.
7. Андрощук І.В. Взаємодія як педагогічна категорія. Педагогічний дискурс. 2013. Вип. 14. С. 15-19. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk>, (дата звернення 04.04.18).
8. Анцупов А. Я., Шипилов А.И. Конфликтология: уч. для вузов. 2-е изд. перераб. и доп. М.: ФНИТИ-ДАНА, 2004. 591 с. URL: <https://studfiles.net/preview/5708259/>, (дата звернення 23.10.2017).
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Перун, 2005.
10. Мовчан В. Етика: навч. посіб. 3-тє вид., виправл. і доп. К.: Знання, 2007. 483 с
11. Корягина Н. А., Михайлова Е.В. Социальная психология. Теория и практика. URL: http://stud.com.ua/74044/psihologiya/psihologiya_konfliktu, (дата звернення 18.10.17).
12. Котлова Л.О. Конфліктологічна компетентність в системі безперервної освіти. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26685/1/pdf>, (дата звернення 10.10.2017).
13. Гуменюк Людмила. Соціальна конфліктологія: підручник. URL: http://pidruchniki.com/85375/psihologiya/sotsialnopsihologichniy_analiz_konfliktiv_pedagogichniy_vzayemodiyi, (дата звернення 09.11.17).

Кірка Діана Василівна, студентка 3 курсу, Факультету математики та інформаційних технологій, спеціальності «Математика», групи МТ-Б15, Донецького Національного Університету імені Василя Стуса м. Вінниця

Ел. адреса: kirka.d@donnu.edu.ua

Науковий керівник: Зарішняк Інна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та управління освітою Донецького національного університету імені Василя Стуса, м. Вінниця.

Ел. адреса: izarishniak@donnu.edu.ua

Kirka Diana Vasilievna, Faculty of Mathematics and Information Technologies.

E-mail address: kirka.d@donnu.edu.ua

Supervisor: Zarishniak Inna Nikolaevna, candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the Department of Pedagogy and Management of Education of Donetsk National University named after Vasyl Stus, Vinnytsia.

E-mail address: izarishniak@donnu.edu.ua